

Cuprins

În loc de introducere – Prof. univ. dr. Adrian Stoica.....9

Secțiunea DIGITALIZAREA PROCESULUI CIVIL – JUDECATA

NOI REFLECȚII ASUPRA REPREZENTĂRII CONVENȚIONALE A
PERSOANELOR FIZICE ȘI JURIDICE ÎN EPOCA DIGITALIZĂRII
Prof. univ. dr. h. c. Ioan LEȘ.....13

CYBERJUSTIȚIA. UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA DIGITALIZĂRII
PROCEDURILOR JUDICIARE
Prof. univ. dr. Marin VOICU25

ARBITRAJUL ELECTRONIC – MODALITATE ALTERNATIVĂ MODERNĂ
DE SOLUȚIONARE A LITIGIILOR COMERCIALE
Prof. univ. dr. Gabriel Mihai41

EXERCITAREA PROFESIEI DE AVOCAT ÎN PERIOADA DE PANDEMIE
Marilena MARIN, PhD45

PRIVIRE COMPARATIVĂ ASUPRA MĂSURILOR SPECIFICE ADOPTATE
DE STATELE MEMBRE ÎNCEPÂND CU LUNA MARTIE 2020, ASUPRA
TERMENELOR ÎN PROCEDURILE CIVILE, ÎN CONTEXTUL EXTINDERII
PANDEMIEI DE COVID-19
Conf. univ. dr. Mădălina BOTINĂ, Conf. univ. dr. Marilena MARIN.....50

RAPORTUL JURIDIC ÎN MEDIUL DIGITAL – O ABORDARE DIN
PERSPECTIVA TEORIEI GENERALE A DREPTULUI
Av. lect. dr. Bogdan Cristian TRANDAFIRESCU58

DIGITALIZAREA JUSTIȚIEI ȘI DURATA PROCESULUI CIVIL
Doctorand, Vasile JOSAN.....66

Secțiunea DIGITALIZAREA DREPTULUI PENAL ȘI A DREPTULUI PROCESUAL PENAL

IMPORTANȚA DECLARAȚIILOR SUSPECTULUI SAU A INCUPATULUI ÎN
CADRUL PROCESULUI PENAL
Marian ALEXANDRU, Claudiu ANANI77

MODIFICĂRI LEGISLATIVE ÎN DOMENIUL DREPTULUI PENAL ÎN
ACTUALUL CONTEXT PANDEMIC
Prof. univ. dr. Vasile DRĂGHICI, Conf. univ. dr. Mariana Mitra-Niță82

DIGITALIZAREA PROCESULUI PENAL – DE LA NECESITATE LA
DEZIDERAT

Asist. univ. dr. Mihai-Alexandru STANCIU.....95

Secțiunea DIGITALIZAREA PROCESULUI CIVIL – EXECUTAREA SILITĂ

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND IMPACTUL DIGITALIZĂRII ASUPRA
SITUAȚIEI PERSOANEI FIZICE. POSIBILITATEA REGLEMENTĂRII UNUI
„DOMICILIU ELECTRONIC” ÎN LEGISLAȚIA DIN ROMÂNIA

Prof. univ. dr. Adrian STOICA103

DIGITALIZAREA ÎN EXECUTAREA SILITĂ

Conf. univ. dr. Eugen HURUBĂ.....110

DIGITALISATION DU DROIT ET ADMINISTRATION PUBLIQUE
DANS LE CONTEXTE DE LA PANDÉMIE

Natalie FRICERO.....116

DIGITALIZAREA DREPTULUI ȘI A ADMINISTRAȚIEI PUBLICE ÎN
CONTEXTUL PANDEMIEI. DIGITALIZAREA PROCEDURILOR CIVILE ȘI
A CĂILOR DE EXECUTARE

Natalie FRICERO.....120

L’IMPACT DE LA DIGITALISATION SUR L’EXÉCUTION FORCÉE: LES
PERSPECTIVES EUROPÉENNES

Guillaume PAYAN.....123

IMPACTUL DIGITALIZĂRII ASUPRA EXECUTĂRII FORȚATE:
PERSPECTIVE EUROPENE

Guillaume PAYAN.....141

DIGITALIZATION OF THE CIVIL PROCEEDING FORCED EXECUTION

Patrick GIELEN159

DIGITALIZAREA PROCEDURII CIVILE DE EXECUTARE SILITĂ

Patrick GIELEN173

CONSIDERAȚII PRIVIND IMPLEMENTAREA DIGITALIZĂRII ȘI A
DOSARULUI ELECTRONIC ÎN PROCEDURA EXECUTĂRII SILITE

Conf. univ. dr. George MĂGUREANU189

Georgiana-Marina MOGOȘ189

DIGITALIZAREA ÎN EXECUTAREA SILITĂ – QUO VADIS?

Oxana NOVICOV193

PROCEDEELE ELECTRONICE ȘI SUPORTURILE INFORMATICE UTILIZATE ÎN CADRUL PROCEDURII DE EXECUTARE Silită ÎN REPUBLICA MOLDOVA. ANALIZA CADRULUI NORMATIV Lector universitar, doctorand, executor judecătoresc Roman TALMACI	197
--	-----

Secțiunea DIGITALIZAREA ADMINISTRAȚIEI PUBLICE

ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ, ÎNTRE MODERNITATE ȘI TRADIȚIE Prof. univ. dr. Verginia VEDINAȘ, Conf. univ. dr. Teodor Narcis GODEANU	213
---	-----

DIGITALIZAREA SERVICIULUI PUBLIC DE SĂNĂTATE. TELEMEDICINA Conf. univ. dr. Emilia Lucia CĂTANĂ	217
---	-----

CRIZA COVID-19 DIN ROMÂNIA – ÎNTRE PERCEPȚIE ȘI ATITUDINE ÎN STRUCTURILE ADMINISTRATIVE Prof. univ. dr. habil. Mihaela RUS, Lect. univ. dr. Mihaela SANDU, Asist. univ. dr. Tănase TASENTE, Lect. univ. dr. Ciprian Vasile RUS	226
---	-----

DIGITALIZAREA SERVICIILOR PUBLICE. CONSTRÂNGERI ȘI OPORTUNITĂȚI PENTRU SISTEMUL PUBLIC DE EDUCAȚIE Conf. univ. dr. Flavia GHENCEA.....	243
--	-----

DIGITALIZAREA DIRECȚIILOR DE IMPOZITE ȘI TAXE LOCALE- URGENȚĂ ȘI NECESITATE Asist. Univ. Dr. Cristina Cornelia FEURDEAN	254
---	-----

IMPACTUL DIGITALIZĂRII ASUPRA ACȚIUNII ADMINISTRATIVE ȘI DREPTULUI ADMINISTRATIV Gabriel MANU	261
---	-----

În loc de introducere...

Noul context social creat de restricțiile impuse datorită pandemiei provocată de virusul SARS-Cov-2, ne-au determinat să reconsiderăm organizarea, dar și modul de desfășurare a unei conferințe științifice. Dacă tradițional, cu prilejul organizării oricărui tip de activitate științifică publică, Facultatea de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității Ovidius, din Constanța, se bucura de prezența fizică a multor participanți și a unui auditoriu deosebit de numeros, în perioada 15-16 octombrie 2020, cu ocazia derulării lucrărilor conferinței internaționale, „*Digitalizarea dreptului și a administrației publice în actualul context pandemic*”, acest lucru a fost posibil în mare măsură, cu ajutorul mediului virtual.

După cum se cunoaște, fenomenul digitalizării nu este unul actual, iar în ultima vreme majoritatea statelor europene utilizează cu succes noile tehnologii informatice. Însă, preocupările privind implementarea acestor noi tehnologii informatice în mai toate domeniile de activitate nu sunt constatate numai în interiorul unor state europene ci dimpotrivă, în ultimii ani, Comisia Europeană promovează politici din sfera digitalizării și a societății informaționale.

Chiar dacă a fost destul de timid promovată, la 6 octombrie 2017, la Tallin, Estonia, toate țările membre ale Uniunii Europene, dar și țările AELS¹ au semnat „Declarația e-Guvernare”. Acest document a fost semnat în cadrul reuniunii ministeriale care a avut loc în cadrul Conferinței ministeriale „e-Guvernare”, conferință prezidată de ministrul Urve Palo, reprezentând Președinția estoniană a Consiliului Uniunii Europene la aceea dată și de Andrus Ansip, Vicepreședinte al Comisiei Europene pentru piața unică digitală.

Evenimentul amintit a marcat un nou angajament politic la nivelul Uniunii Europene, cu privire la priorități semnificative în ceea ce privește asigurarea de servicii publice digitale de înaltă calitate, centrate pe utilizator pentru cetățeni și servicii publice transfrontaliere fără probleme pentru societățile comerciale.

Toate statele membre și-au reafirmat angajamentul de a progresa în conectarea serviciilor lor digitale publice și de a pune în aplicare Regulamentul (CE) 910/2014 privind identificarea electronică și serviciile de încredere pentru tranzacțiile electronice pe piața internă europeană (e-IDAS) și principiul unic pentru a oferi servicii publice digitale eficiente și sigure, care vor facilita viața persoanelor fizice și juridice europene.

În mod particular, în domeniul dreptului, „Carta etică pentru utilizarea inteligenței artificiale în sistemul judiciar și în mediul său”, adoptată la Strasbourg, la 3-4 decembrie 2018, de către Comisia Pentru Eficientizarea Justiției, promovează o serie de reguli deosebit de importante pe care Consiliul le recomandă țărilor membre.

Aceste reguli, sunt consacrate în cele cinci principii ale Cartei:

1. Principiul respectării drepturilor fundamentale (fiecare țară are obligația de a se asigura că proiectarea și implementarea tehnologiilor corespunzătoare inteligenței artificiale și a serviciilor oferite vor fi compatibile cu drepturile fundamentale ale cetățenilor);

¹ Asociația Europeană a Liberului Schimb (EFTA) a fost înființată în anul 1960, prin semnarea Convenției de la Stockholm. Membri actuali ai AELS sunt: Islanda, Liechtenstein, Norvegia, și Elveția. Pentru mai multe amănunte, a se vedea: <https://www.efta.int>

2. Principiul nediscriminării (prin promovarea acestui principiu se urmărește prevenirea în ceea ce privește dezvoltarea sau intensificarea oricărei discriminări între indivizi sau grupuri de indivizi);

3. Principiul calității și securității (în privința acestui principiu, atât pentru prelucrarea hotărârilor judecătorești, cât și a altor informații corespunzătoare, se recomandă utilizarea de surse certificate și de date intangibile cu modele elaborate într-o manieră multidisciplinară, într-un mediu tehnologic securizat);

4. Principiul transparenței, imparțialității și corectitudinii (vizează capacitatea de aplicare a unor metode de procesare de date cât mai accesibile și comprehensibile, cu posibilitatea de autorizare automată a oricărui tip de audit extern);

5. Principiul „sub controlul utilizatorului” (desemnează principiul potrivit căruia sunt promovate prescripții prin intermediul cărora utilizatorii sunt asigurați de faptul că sunt informați în ceea ce privește controlul alegerilor făcute atunci când apelează la sistemul digital al unui sistem judiciar sau în mediul acestuia).

După cum se poate remarca, aceste principii exprimă direcțiile pe care Carta etică le stabilește pentru aplicarea inteligenței artificiale în sistemele judiciare ale statelor membre. Transferarea unor activități specifice sistemului judiciar, în mediul virtual, trebuie realizată prin respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor, iar în același timp, operațiunile digitale trebuie să fie supuse unui control extern permanent.

Exemplele mai sus arătate, bineînțeles, cu respectarea cronologiei lor, nu reprezintă altceva decât, câteva exemple de subiecte cu incidență majoră asupra obiectivului principal urmărit prin organizarea conferinței internaționale: *„Digitalizarea dreptului și administrației publice în actualul context pandemic”*.

În mod firesc și structura prezentului volum, păstrează ordinea stabilită de către organizatori cu ocazia desfășurării acestei conferințe. Secțiunile conferinței, sunt regăsite în capitolele acestei lucrări, tocmai pentru o mai bună identificare de către cititor a subiectului care îi prezintă un interes primordial. Or, doar după studiul cuprinsului acestei lucrări, se poate remarca multitudinea de teme cu un conținut științific remarcabil, care pot prezenta și un interes practic aparte.

Toate temele au în vedere impactul procesului de digitalizare asupra subiectului abordat în mod individual de fiecare autor, indiferent că ele s-au referit la sisteme din România, Franța, Belgia sau Republica Moldova. Majoritatea dintre aceștia conchid prin faptul că, într-adevăr, digitalizarea reprezintă o necesitate care poate aduce eficiență și transparență în domeniile corespunzătoare dreptului și administrației publice. Însă, aplicarea noilor tehnologii în cazul soluționării unor cauze de către instanțele de judecată suscită o serie de discuții care cu certitudine vor continua și după derularea acestei conferințe deoarece, intervenția specialistului în drept trebuie să rămână una decisivă, digitalizarea aducând doar un plus de eficiență și transparență în cadrul acestei activități.

Către finalul acestor rânduri, doresc să aduc mulțumiri organizatorilor, în special Editurii Universul Juridic, care s-a preocupat să asigure toată logistica necesară desfășurării acestei conferințe internaționale în mediul virtual, participanților care s-au străduit să prezinte teme actuale și deosebit de interesante și nu în ultimul rând persoanelor care au compus „auditoriul on-line” și care au fost într-un număr deosebit de mare.

Secțiunea
DIGITALIZAREA PROCESULUI CIVIL –
JUDECATA

NOI REFLECȚII ASUPRA REPREZENTĂRII CONVENȚIONALE A PERSOANELOR FIZICE ȘI JURIDICE ÎN EPOCA DIGITALIZĂRII

Prof. univ. dr. h. c. **Ioan LEȘ**
Academia de Științe Juridice din România, Vicepreședinte

Rezumat

Studiul de față realizează o analiză sumară a soluțiilor de neconstituționalitate a dispozițiilor procedurale privitoare la reprezentarea sau asistarea persoanelor fizice și a persoanelor juridice prin avocat, respectiv consilier juridic. Autorul consideră că deciziile de neconstituționalitate își mențin în continuare actualitatea, apreciind însă că acestea ar trebui reconsiderate în perspectiva unei creșteri semnificative a nivelului de trai a cetățenilor români.

O atare reapreciere ar trebui luată, la început, în considerare în privința reprezentării persoanelor fizice și juridice prin avocat, respectiv consilier juridic, doar în faza recursului de competența instanței supreme.

Autorul formulează și succinte considerații cu privire la reprezentarea unităților administrativ-teritoriale prin consilier juridic sau avocat, în lumina dispozițiilor Codului administrativ, dar și din perspectiva O.U.G. nr. 26/2012.

Cuvinte-cheie: *asistare, avocat, consilier juridic, președinte, primar, recurs, reprezentare.*

Abstract

The present study performs a summary analysis of the solutions of unconstitutionality of the procedural provisions regarding the representation or assistance of natural persons and legal persons through a lawyer, respectively a legal adviser. The author considers that the decisions of unconstitutionality continue to remain current, but considering that they should be reconsidered in the perspective of a significant increase in the standard of living of Romanian citizens. Future increases in salaries and pensions could justify such an option.

Such a re-evaluation should, at the outset, be considered with regard to the representation of natural and legal persons by a lawyer or a legal adviser, only in the appeal phase of the jurisdiction of the supreme court.

The author also makes brief considerations regarding the representation of the administrative-territorial units through legal counsel or lawyer, in the light of the provisions of the Administrative Code, but also from the perspective of the Emergency Ordinance no. 26/2012.

Keywords: *assistance, lawyer, legal adviser, president, mayor, appeal, representation.*

1. Repere introductive

Reprezentarea în justiție reprezintă una dintre instituțiile procesuale esențiale și a căror scop este acela de a garanta dreptul de apărare al părților implicate într-un proces civil și, pe cale de consecință, și de a spori calitatea actului de justiție¹. Instituția este reglementată în Titlul II al Noului Cod de procedură civilă, respectiv în secțiunea a IV-a, intitulată „reprezentarea părților în judecată” din cel de-al doilea Capitol (Părțile). O atare reglementare

¹ O bună parte din studiul de față a fost publicat și pe portal Universul Juridic din data de 31 august 2020 (sub titlul Considerații privitoare la modificările aduse noului Cod de procedură civilă în materia reprezentării convenționale).

într-un capitol consacrat părților este întrutotul firească din punct de vedere al tehnicii legislative.

Noul Cod de procedură civilă a conservat o bună parte dintre soluțiile promovate și sub imperiul legislației procesuale anterioare, dar a adus și unele reglementări noi în materia reprezentării procesuale a părților în procesul civil. Înaintea oricărei abordări se cuvine să arătăm că noul Cod de procedură civilă a păstrat principiul potrivit căruia reprezentarea părților în procesul civil nu este obligatorie. Într-adevăr, potrivit art. 80 alin. (1) NCPC: „Părțile pot să exercite drepturile procedurale personal sau prin reprezentant”. O dispoziție similară era statuată în art. 67 alin. (1) din fostul C. pr. civ. din anul 1865. Singura deosebire dintre cele două texte este cea că noua reglementare se referă la posibilitatea de exercitare a drepturilor prin reprezentant, iar codul anterior vizează exercitarea acestora printr-un mandatar. Deosebirea nu este una esențială, dacă avem în vedere precizările pe care le face tot art. 80 alin. (1) din noul Cod de procedură civilă, întrucât acesta distinge în mod categoric între reprezentarea legală, convențională sau judiciară.

Demersul nostru vizează doar reprezentarea convențională a persoanelor fizice și juridice. Tocmai în această materie noul Cod de procedură civilă a adoptat unele dispoziții ce puteau fi reputeate ca revoluționare. Prevederile în discuție sunt cele consacrate în art. 13 alin. (2), art. 83 alin. (3) și art. 84 alin. (2) NCPC.

Potrivit art. 13 alin. (2) C. pr. civ.: „În recurs, cererile și concluziile părților nu pot fi formulate și susținute decât prin avocat sau, după caz, consilier juridic, cu excepția situației în care partea sau mandatarul acesteia, soț, ori rudă până la gradul al doilea inclusiv, este licențiat în drept. Acest text a fost particularizat prin prevederile art. 83 alin. (3) și art. 84 alin. (2) C. pr. civ. Primul text dispunea că: „La redactarea cererii și a motivelor de recurs, precum și în exercitarea și susținerea recursului, persoanele fizice vor fi asistate și, după caz, reprezentate, sub sancțiunea nulității, numai de către un avocat, în condițiile legii, cu excepția cazurilor prevăzute la art. 13 alin. (2)”. O dispoziție similară este statuată în art. 84 alin. (2) cu referire la persoanele juridice, cu precizarea că acestea pot fi reprezentate sau, după caz, asistate numai prin avocat sau consilier juridic.

În cele ce urmează ne propunem doar o analiză extrem de sumară a deciziilor de neconstituționalitate care au determinat abrogarea corespunzătoare a dispozițiilor anterior menționate. Reflecțiile noastre nu sunt destinate atât unui examen critic al acestor soluții, cât mai ales perspectivelor de reconsiderare în viitor a unor asemenea dispoziții procedurale. Pe de altă parte, într-o epocă de accentuată criză provocată de COVID-19 rolul avocatului în procedura civilă ar trebui să crească în mod considerabil, iar acest lucru ar trebui să se realizeze și prin reinstituirea obligativității reprezentării prin avocat sau consilier juridic.

2. O scurtă privire asupra a două decizii de neconstituționalitate.

Prima decizie de neconstituționalitate este cea statuată cu privire la reprezentarea persoanelor fizice. În această privință, Curtea Constituțională, prin decizia nr. 462/2014 a declarat neconstituționale prevederile art. 13 alin. (2) și ale art. 83 alin. (3) cu referire la mențiunile ce decurg din obligativitatea formulării și susținerii cererii de recurs de către persoanele fizice numai prin avocat². La scurt timp, după adoptarea deciziei menționate, instanța de control constituțional s-a pronunțat asupra unei excepții privitoare la dispozițiile

² Decizia nr. 462/2014 a fost publicată în M. Of. nr. 775 din 24 octombrie 2014.

art. 84 alin. (2) C. pr. civ. Și acest text, care avea ca obiect reprezentarea persoanelor juridice, a fost declarat neconstituțional.

Cu privire la cele două texte procedurale se impun unele precizări extrem de importante. Prima precizare constă în faptul că obligativitatea asistării sau, după caz, reprezentării părților printr-un avocat sau consilier juridic a fost statuată sub sancțiunea severă a nulității. În al doilea rând, obligativitatea reprezentării sau asistării părților în recurs vizează întreaga derulare a procedurii în fața instanței de recurs, respectiv de la sesizarea acesteia și până la pronunțarea hotărârii³.

Deciziile menționate sunt foarte bine cunoscute, iar textele la care se referă nu mai sunt active, fiind, în mod firesc, abrogate ca urmare a deciziilor de neconstituționalitate menționate. Soluțiile adoptate de instanța de control constituțional au fost criticate de o parte importantă a doctrinei noastre⁴. Ideea noului Cod de procedură civilă a fost în mod evident aceea de a realiza o mai bună reprezentare a părților și sporirea calitativă a actului de justiție. În doctrină s-a mai remarcat că recursul fiind o cale extraordinară de atac ce poate fi promovată numai pentru motive de nelegalitate nu poate fi exercitat „în condiții rezonabile și cu șanse reale de succes decât prin intermediul unui specialist cu pregătire juridică”⁵. Sunt considerente pentru care s-a apreciat că soluțiile inițiale ale noului Cod de procedură civilă erau constituționale și concordante cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și cu reglementările din alte țări europene cu democrație consolidată⁶. O atare opțiune doctrinară poate găsi un suport consistent și extrem de important în prevederile Directivei 98/5/CE a Parlamentului European și a Consiliului. Un text al Directivei dispune cu claritate că: „în scopul de a asigura buna funcționare a justiției, Statele membre pot stabili reguli de acces la curțile supreme, precum și recursul la avocați specializați” [art. 53 alin. (2)].

Un prestigios autor a criticat dispozițiile art. 83 alin. (3) și ale art. 13 alin. (2) C. pr. civ. chiar înainte de pronunțarea celor două decizii importante de neconstituționalitate. Profesorul Ion Deleanu aprecia, în această privință, că dispozițiile anterior menționate nu sunt doar „condiții speciale – compatibile cu dreptul părții de acces la justiție (...), ci ele sunt interdicții, sancționate, de altfel, drastic, cu nulitatea căilor de atac exercitate”⁷. Prestigiosul și regretatul doctrinar mai observa că, în asemenea condiții „procesul civil a devenit apanajul avocaților”⁸.

Argumentele esențiale ale Profesorul Deleanu au fost receptate și de Curtea Constituțională. Trebuie să recunoaștem însă că nici argumentele invocate de autorii care au susținut constituționalitatea celor două texte comentate nu sunt lipsite în totalitate de o justificare și de o anumită legitimitate. Din acest punct de vedere nu putem face abstracție de faptul că Noul Cod de procedură civilă a introdus dispoziții de o mai mare rigoare spre a

³ I. Leș, S. Spinei, *Reprezentarea și asistarea părților prin avocat sau consilier juridic în lumina noului Cod de procedură civilă*, în *Studii de drept judiciar privat*, Universul Juridic, București 2017, p. 90. Studiul – sub titulatura de *Reprezentarea și asistarea părților prin avocat sau consilier juridic în lumina noului Cod de procedură civilă* – a fost publicat și în *Revista Dreptul* nr. 5/2013.

⁴ V.M. Ciobanu, în V.M. Ciobanu, M. Nicolae (coordonatori), *Noul Cod de procedură civilă, vol. II, art. 1-526*, Ed. Universul Juridic, București 2016, p. 47.

⁵ Gh.-L. Zidaru, *Despre obligativitatea asistenței juridice în recurs, prin avocat sau consilier juridic, potrivit Noului Cod de procedură civilă*, apud juridice.ro/111612.

⁶ V. M. Ciobanu, *op. cit.*, p. 47.

⁷ I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, vol. I, Ed. Wolters Kluwer, București 2010, p. 280.

⁸ *Ibidem*.

asigura o disciplină procesuală care să favorizeze soluționarea procesului civil într-un termen optim și previzibil. Regimul de invocare a apărărilor și excepțiilor procesuale, dar și unele limitări în materie de probațiune, implică în mod necesar o apărare calificată printr-un specialist al dreptului. Un singur exemplu, elementar, de altfel, este suficient spre a justifica aserțiunea noastră. Astfel, potrivit art. 247 alin. (2) NCPC excepțiile relative pot fi invocate de partea care justifică un interes „cel mai târziu la primul termen de judecată după săvârșirea neregularității procedurale, în etapa cercetării procesului și înainte de a se pune concluzii în fond”. Dar cel de-al treilea alineat al textului menționat impune și o mai mare rigoare, anume aceea ca părțile „să invoce toate mijloacele de apărare și toate excepțiile procesuale de îndată ce le sunt cunoscute”. Or, fără să ne propunem să examinăm acest text, în contextul de față, putem constata cu multă ușurință că el vizează nu doar excepțiile procesuale ci și „mijloacele de apărare”. În atare condiții, partea fără pregătire juridică și fără o apărare calificată poate fi pusă într-o situație dificilă din punct de vedere procesual, iar drepturile sale pot fi amenințate în chiar substanța lor. Aceasta deoarece absența probei echivalează cu lipsa dreptului. Romanii ilustrau această idee cu maxima *Idem est non esse aut non probari*. O afirmație șocantă, la prima vedere, căci cum spunea un procedurist canadian, dreptul are o viață independentă de mijloacele ce i-ar putea dovedi existența. Așadar, este vorba de o maximă ce exprimă o „jumătate de adevăr”, dar care este foarte semnificativă în a evoca „foarte bine importanța primordială a probei în orice sistem juridic”⁹.

Abordările instanței de control constituțional nu pot fi nici ele ignorate. Într-adevăr, **instanța constituțională a realizat un examen riguros a raportului dintre interesul general implicat de calitatea actului de justiție și interesul individual de realizare a apărării într-un proces civil personal sau printr-un avocat**. Din acest punct de vedere Curtea constată „că nu există un raport rezonabil de proporționalitate între cerințele de interes general referitoare la buna administrare a justiției și protecția drepturilor fundamentale ale individului, dispozițiile legale criticate consacrand un dezechilibru între cele două interese concurente”. Curtea mai reține că „prin condiționările impuse realizării interesului general menționat este afectat în mod iremediabil interesul individual, respectiv cel al persoanei care dorește să recurgă la concursul justiției în vederea realizării drepturilor și intereselor sale subiective. Astfel, condiționarea exercitării căii de atac de încheierea, în mod obligatoriu, a unui contract de asistență judiciară, drept condiție de admisibilitate a recursului, impune în sarcina individului atât condiții excesive pentru exercitarea căii de atac a recursului, cât și costuri suplimentare și semnificative în raport cu cheltuielile efectuate de cetățean pentru plata serviciului justiției”.

De asemenea, instanța de control constituțional având în vedere faptul că „dreptul de a obține asistență juridică nu este un drept absolut, constată că sfera persoanelor care beneficiază de acest sprijin este redusă în mod semnificativ prin limitele impuse de legea specială, în condițiile în care calea de atac a recursului este deschisă tuturor persoanelor care au un interes în a o promova, interes care nu ar mai putea fi valorificat având în vedere costurile promovării unei asemenea proceduri. Curtea reține că statul nu a reușit să implementeze un mecanism coerent și eficient care să asigure posibilitatea efectivă a cetățenilor de a recurge la calea de atac a recursului. În acest context, Curtea apreciază că în vederea atingerii standardului de creștere a calității actului de justiție pe care legiuitorul și

⁹ L. Ducharme, *Précis de la preuve*, 4 édition, Wilson & Lafleur Itée, Montreal, p. 1.

l-a propus, trebuie stabilite remedii corelative obligațiilor impuse justițiabililor pentru a nu îngreuna situația procesuală și financiară a acestora”.

Soluția de neconstituționalitate evocată are un suport puternic și în Rezoluția nr. 78 (8) a Comitetului Miniștrilor către Statele Membre privind Asistența Judiciară și Consultanța Juridică, din 2 martie 1978. Potrivit pct. 1 din această Rezoluție: „Nimeni nu trebuie să fie împiedicat de obstacole cu caracter economic să își susțină dreptul sau să își apere drepturile sale în fața tuturor jurisdicțiilor de natură civilă, comercială, administrativă, de dreptul muncii sau fiscală. În acest sens, orice persoană trebuie să aibă dreptul la asistența judiciară necesară”. Aceeași Rezoluție dispune că: „Responsabilitatea finanțării asistenței judiciare trebuie să fie asumată de către stat”.

Argumentele de mai sus sunt valabile și în privința persoanelor juridice, astfel cum se remarcă și în decizia de neconstituționalitate nr. 485/2015. Cu referire la „situația unor persoane juridice de drept public ori privat aflate într-o situație economică precară sau care nu pot efectua plăți având conturile bancare blocate și care nu au angajat un consilier juridic, Curtea reține că condiționarea exercitării căii de atac de angajarea sau numirea unui consilier juridic ori de încheierea, în mod obligatoriu, a unui contract de asistență judiciară impune în sarcina persoanei juridice condiții excesive pentru exercitarea căii de atac a recursului, precum și costuri suplimentare pentru plata serviciului justiției, astfel încât pentru aceasta se creează un cadru juridic de natură a descuraja apelarea la serviciul justiției”.

3. Despre o posibilă reconsiderare a soluțiilor promovate de instanța constituțională

Mai sunt actuale aceste soluții de neconstituționalitate? Răspunsul nu poate fi din punct de vedere strict normativ decât unul pozitiv. Aceasta nu înseamnă însă că în perspectivă aceste soluții nu pot fi reconsiderate. Dar o atare reapreciere se află într-un raport inevitabil de dependență față de nivelul de trai al națiunii. Pe de altă parte, criza de COVID și epoca digitalizării impun și unele reflecții particulare asupra viitorului justiției și a modului de realizare a apărării părților în cadrul procesului civil și penal.

Doctrina a evidențiat soluții legislative din dreptul altor țări europene în care reprezentarea în fața unor instanțe supreme sau chiar și în fața unor curți de apel ori tribunale este obligatorie. Fără a intra în detalii asupra unor considerente de drept comparat ne limităm să precizăm că atare soluții sunt promovate în marea majoritate a țărilor democratice din Europa Occidentală și nu numai (Franța, Italia, Spania, Portugalia etc.)¹⁰. Noile coduri de procedură civilă adoptate în ultimul deceniu nu au renunțat la asemenea soluții normative.

Situația actuală a României, mai cu seamă din perspectivă economică, nu poate reprezenta un argument solid pentru revenirea pe termen scurt la reglementarea inițială a noului Cod de procedură civilă în raport cu obligativitatea reprezentării sau, după caz, asistării părților printr-un avocat. Asistența judiciară nu este aptă, în prezent, astfel cum remarca și instanța constituțională, să asigure în mod efectiv dreptul la apărare al părților, aceasta fiind limitată la persoanele care îndeplinesc condițiile extrem de restrictive impuse de lege (Ordonanța nr. 51/2008). Pe de altă parte, în dreptul nostru principiul gratuității justiției este departe de a se realiza în mod integral și nici nu credem că o atare abordare este previzibilă sau chiar dezirabilă, căci ar încuraja procesivitatea excesivă a unor persoane¹¹.

¹⁰ A se vedea, și pentru alte referințe de drept comparat, I. Leș, S. Spinei, *loc. cit.*, p. 84-85.

¹¹ A se vedea I. Leș, D.Ghiță, *Instituții judiciare contemporane*, ed. 2, Ed. Universul Juridic, București 2019, p. 65.

Justiția este costisitoare, iar acest lucru este valabil chiar și în cele mai avansate democrații occidentale. Nu ne propunem să realizăm, în contextul de față, o determinare concretă a diferitelor categorii de cheltuieli ce pot fi implicate de o procedură judiciară. În context ne este greu să ignorăm faptul că declanșarea unei proceduri judiciare implică și taxe judiciare de timbru, care uneori sunt greu de suportat de către o mare parte a justițiabililor. Or, atare cheltuieli sunt obligatorii, iar dacă la acestea am adăuga și cheltuielile tot mai mari impuse de angajarea unui avocat avem imaginea unei limitări evidente a accesului liber la justiție. România a fost chiar criticată de CEDO și pentru caracterul excesiv al taxelor judiciare de timbru¹².

Or, trebuie să observăm că potrivit pct. 12 din Rezoluția nr. 81 (7) a Comitetului Miniștrilor către Statele Membre privind mijloacele de facilitare a accesului la justiție: „În măsura în care cheltuielile de procedură constituie un obstacol evident pentru accesul la justiție, dacă este posibil ele trebuie reduse sau eliminate. Sistemul cheltuielilor de procedură trebuie examinat în vederea simplificării sale”.

De la adoptarea celor două decizii de neconstituționalitate nu s-au realizat progrese importante în privința diminuării cheltuielilor de procedură, ci dimpotrivă ele continuă să fie excesive. Pe de altă parte, nivelul de trai al cetățenilor români este departe de a fi unul care să poată suporta cheltuielile pe care le-ar implica o procedură judiciară care include în conținutul lor și un onorariu de avocat pentru susținerea recursului. Or, în țările democratice în care reprezentarea sau asistarea printr-un avocat este obligatorie nivelul de trai al populației este unul incomparabil cu cel din România.

Demersul nostru a fost promovat în considerarea faptului că în cursul anului trecut au fost întreprinse unele măsuri semnificative pentru creșterea salariilor în sistemul bugetar, iar salariul minim a fost stabilit la o sumă mai rezonabilă, respectiv de cca. 2. 100 de lei (cca. 450 de Euro). În România există însă și un număr de cca. 5.000.000 de pensionari. Tot în cursul anului trecut a fost adoptată o nouă Lege a pensiilor de asigurări sociale (Legea nr. 127/2019), în care s-a prevăzut o creștere substanțială a pensiilor, de cca. 40%. Guvernarea actuală a declarat în repetate rânduri că bugetul nu poate suporta o atare povară. Situația pensiilor din România este însă departe de cea pe care o întâlnim în alte țări europene.

Unele exemple pot justifica o atare constatare. Astfel, de pildă, în Spania pensia minimă, în anul 2019, a fost de 677,40 Euro, iar cea maximă a ajuns la 2.614,96 Euro lunar. Acordarea unei asemenea pensii era condiționată de un stagiul de cotizare de 36,6 ani. În Franța situația era foarte apropiată de cea din Spania. În acest stat, în anul 2019 pensia minimă era de 868,20 Euro, iar cea maximă de bază de 1688,50. Cele două state se proclamă în plan constituțional ca state democratice și sociale (art. 2 din Constituția Franței și art. 1 alin. 1 din Constituția Spaniei). O observație particulară raportată la pensiile dintre cele două țări este aceea că ele au instituit în plan normativ un raport de maximă raționalitate între pensiile minime și cele maxime. Un astfel de raport este în Spania de sub 1 la 4, iar în Franța de sub 2 la 1, soluție legislativă demnă de un stat social și democratic.

O situație apropiată întâlnim și în Italia, țară în care pensia minimă este de 780 Euro. Fără îndoială că țările la care ne-am referit au o dezvoltare economică incomparabilă cu cea din România. Situația noastră economică din punct de vedere al venitului intern brut este, într-o anumită măsură apropiată de cea a Portugaliei. În anul 2019 România a avut un produs intern brut mai mare decât cel al Portugaliei, ceea ce constituie un semnal pozitiv,

¹² A se vedea cauzele *Weissman și a c. României* și *Iordache c. României*.

dar nu putem totuși ignora o altă realitate anume aceea că România este o țară mai mare decât Portugalia, atât ca teritoriu, cât și ca populație. Precizez în acest context că pensia minimă în Portugalia a fost anul trecut de 395,57 Euro.

Sistemul de pensii de tip Bismark este peste tot în Europa în criză, dar în pofida acestui fapt majoritatea statelor membre ale uniunii Europene asigură cetățenilor proprii un nivel de trai decent atât prin sistemul de salarizare, cât și prin cel de pensii. România se află în coada clasamentului, fiind urmată probabil numai de Bulgaria.

Dacă majorările de pensie anunțate pentru data de 1 septembrie s-ar realiza, în mod efectiv, creșterea ar putea fi considerată ca una substanțială. Situația rămâne însă dificilă din punct de vedere economic căci noile autorități guvernamentale au anunțat în mod repetat lipsa de fonduri pentru asigurarea majorărilor dispuse prin lege. La data definitivării acestui studiu majorarea anunțată de guvern este de doar 14 %. Respectarea legii pare un demers tot mai dificil în democrația noastră actuală.

Nesustenabilitatea sistemului de pensii este susținută cu foarte multă vigoare, cu deosebire de la începutul acestui an, de factori importanți de decizie de la nivel guvernamental sau al altor entități publice. Iar aceasta în pofida faptului că România a avut în anul 2019 una dintre cele mai semnificative creșteri economice din cadrul Uniunii Europene. În acest sens s-a remarcat, adeseori, că majorările salariale și de pensii nu pot fi mai mari decât creșterea economică din anul trecut. O atare opțiune economică este sprijinită și de Comisia Europeană care ne avertizează asupra nesustenabilității sistemului de pensie. Asemenea aserțiuni sunt departe de a exprima un adevăr absolut, atâta timp cât România alocă doar un procent de cca. 7% din PIB pentru sistemul de pensii. O tare constatare poate fi ilustrată foarte bine și cu situația din alte țări membre ale Uniunii Europene în care au avut loc majorări semnificative de pensii deși creșterea economică a acestora a fost una mult mai redusă decât cea din România. Cel mai recent exemplu este acela al Germaniei, țară în care la începutul acestui an pensia minimă, pentru persoanele cu o vechime în muncă de peste 40 de ani, a crescut de la 512 la 960 de Euro¹³.

Sistemul actual de pensii, regândit în anul 2019, păstrează încă inechități majore și unele greu de înțeles pentru un stat democratic și social, astfel cum proclamă și art. 1 alin. (1) din Constituția României. Astfel, raportul dintre pensia minimă și cea maximă este în prezent de cca. 1 la 22, iar această aserțiune vizează doar sistemul de pensii bazat pe contributivitate. Este o disproporție uriașă dacă ne raportăm la raportul dintre pensia minimă și cea maximă în Spania și Franța. Dacă ne raportăm la toate pensiile din România ținând însă seama că o persoană încasează o pensie de peste 73.000 lei (cca. 15.000 Euro), raportul anterferit este de 1 la 70, un veritabil record mondial în materie.

În privința salarizării s-au înregistrat totuși progrese mai însemnate, acestea fiind majoritate în sistemul public în mod substanțial, iar raportul dintre salariul minim și cel maxim este statornicit prin lege. Într-adevăr, potrivit dispozițiilor art. 5 din Legea nr. 153 din 28 iunie 2018 privind salarizarea personalului plătit din fonduri publice: „În sectorul bugetar, raportul dintre cel mai mic salariu de bază și cel mai mare salariu de bază, soldă de funcție/salariu de funcție, indemnizație de încadrare, indemnizație lunară este de 1 la 12”. Este un raport ce trebuie să fie considerat ca unul rațional. Un raport asemănător ar trebui statuat și în legea pensiilor

¹³ A se vedea Explained: *What are Germany's planned new pension reforms?*, apud www.thelocal.de/20200219).